
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 37.036-057.875 (043.5)
DOI 10.31654/2663-4902-2023-PP-2-109-115

Долматова М. П.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
dolmatovam129@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8116-5952

**ЧИТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ
ЯК НЕВІД ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО**

Мета публікації – розкрити теоретичні передумови навчання читання англomовних художніх текстів у процесі вивчення іноземної мови у ЗВО.

Для досягнення мети автором зроблено детальний огляд відповідних знань, якими повинен володіти студент для успішного здійснення діяльності читання, а саме: естетичних, літературознавчих, лінгвостилістичних, країнознавчих, лінгвокраїнознавчих. Особлива увага приділяється аналізу вмінь та навичок, які забезпечують розуміння мовного та мовленнєвого оформлення, предметного змісту, смислового змісту твору. Автор виокремлює навички, пов'язані з технічним аспектом читання, які забезпечують безпосередній акт сприймання графічних знаків та співвіднесення їх з відповідним значенням лексичних одиниць та граматичних конструкцій, а також специфічні навички використання естетичних, літературознавчих, лінгвостилістичних, країнознавчих та лінгвокраїнознавчих знань. Також автор особливу увагу приділяє характеристиці умінь, необхідних для здійснення діяльності читання іномовних художніх творів, а саме: загальнотекстових, що забезпечують переробку інформації на мовному рівні, розуміння змістової інформації та її осмислення, і специфічних, які дають можливість оперувати естетичними, соціокультурними, літературознавчими, лінгвостилістичними знаннями та термінами.

На основі дослідження, вивчення та узагальнення сучасної наукової джерельної бази, у статті розкривається поняття «читацька компетенція» та аналізуються її складові: комунікативна, когнітивна, операційна.

До того ж, автором статті визначено та розглянуто рівні розуміння художніх текстів, завдяки яким актуалізується читацька компетенція: семантичний, що передбачає сформованість умінь, пов'язаних із розумінням експліцитної інформації, метасеміотичний, який завбачує розвиток умінь читання «між рядками» і залежить від фонових знань студентів, та метаметасеміотичний, що включає уміння розуміти ідейний зміст твору, суть конфлікту, авторську позицію.

Для досягнення основних цілей навчання читання студентів художніх творів автор наголошує на необхідності врахування як загальнодидактичних, так і спеціальних принципів навчання, реалізація яких можлива за умов дотримання певних методичних вимог: формування уміння студентів вести діалог з текстом, відбір творів, зміст яких становить певний інтерес для студентів, поступове збільшення існуючих норм читання, врахування індивідуальних особливостей студентів, які корелюють з рівнем розвитку їх читацької компетенції.

Робиться висновок про те, що всі ці теоретичні передумови навчання студентів

читання художньої англomовної літератури є невід'ємною складовою усього процесу навчання іноземної мови.

Ключові слова: читання художніх текстів, іноземна мова, знання, вміння та навички читання, читацька компетенція, рівні розуміння художніх текстів, принципи навчання читання.

Постановка проблеми. Актуальним завданням вищої школи як важливої ланки в системі освіти та підготовки нових кадрів є істотне поліпшення якості навчання іноземної мови. Зміна характеру вузівського навчання, що базується на принципі гуманізації, вимагає пошуку нових резервів підвищення ефективності навчання іноземної мовленнєвої діяльності, а також реорганізації самого процесу навчання.

Відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти та Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній, спеціалізованій та вищій школі, основною метою навчання іноземної мови є формування комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур і цивілізації сучасного світу.

Основою комунікативної компетенції є комунікативні вміння, сформовані на основі мовленнєвих знань і навичок, а також соціокультурні та соціолінгвістичні знання, вміння. У контексті формування потрібного рівня комунікативної компетенції всі види мовленнєвої діяльності необхідні для ефективного оволодіння мистецтвом комунікації, подальшої освіти та розвитку особистості.

Читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є важливим видом мовленнєвої діяльності та найбільш розповсюдженим способом іноземномовної комунікації, яким студенти ЗВО мають оволодіти згідно з вимогами чинної програми з іноземних мов.

Читання і переклад художніх текстів – вагомий потенціал оволодіння студентами іноземною мовою та розвитку їхніх творчих задатків. Іноземна література дає унікальне відчуття краси, розуміння життя, в усіх його складнощах, слугує провідником в інші епохи, розкриває серця людей, формуючи інтелегентну особистість. З огляду на це значущою виявляється можливість прочитати художній твір в оригіналі, сприйняти всі особливості й відтінки мови автора, зрозуміти текст особисто, а не за посередництвом перекладача. Крім того, знайомство з іноземною художньою літературою в оригіналі здійснює могутній вплив на розвиток гуманітарних здібностей, що, в свою чергу, підсилює позитивну мотивацію до читання. В цілому цей процес сприяє активізації й удосконаленню розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які займалися проблемою навчання читання були Є. Адамович, З. Ачейкіна, П. Гальперін, Н. Гальськова, Н. Гез, Д. Ельконін, Т. Єременко, Л. Занков, З. Кличнікова, І. Лук'яненко, Є. Пассов, К. Полєкіна, С. Фоломкіна, Н. Щербакова. Ця проблема також пов'язана з такими аспектами процесу іноземномовного читання: розглядом читання як засобу розширення мовних знань студентів з метою вдосконалення усного мовлення (Ю. Борисов, В. Важеніна, Е. Вільялон, В. Матвейченко, С. Тер-Минасова), із застосуванням естетико-стилістичного аналізу художнього тексту (Т. Ніфака), з відбором художніх творів (Т. Левіна, Т. Михайлюкова, Н. Селиванова, Л. Смєлякова, Н. Трубіцина), зі смисловою інтерпретацією літературного твору (О. Дупленко, М. Вавилова), із формуванням соціокультурної компетенції в процесі читання художнього тексту (Л. Рудакова), із використання твору художньої літератури у навчанні писемного мовлення (Т. Глазунова, Г. Янісів), із удосконаленням умінь читати (Н. Коряковцева, Н. Шарова, Ph. Prowse, M. Swan, M. West).

Незважаючи на велику кількість вищезгаданих праць, присвячених проблемі навчання читання оригінальних художніх творів, у процесі експериментального дослідження було виявлено, що розуміння художніх текстів у більшості студентів проходить на семантичному рівні незважаючи на те, що вони володіють певними навичками читання. Естетична та соціокультурна інформація ігнорується читачами-

студентами, що пояснюється невмінням читати художні твори з розумінням естетичного та соціокультурного потенціалів, з використанням категорій та понять стилістики, літературознавства, країнознавства, лінгвокраїнознавства тощо.

Мета статті – розкрити значення читання творів художньої літератури у навчанні іноземної мови у ВНЗ; виокремити знання, вміння та навички, які забезпечують розуміння мовного та мовленнєвого оформлення, предметного та смислового змісту твору; проаналізувати як актуалізується читацька компетенція на певних рівнях розуміння художніх текстів; визначити загальнодидактичні та спеціальні принципи навчання читання студентів, як одного з видів мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Система процесу навчання у вищій школі представлена низкою мікросистем, яка вміщує цілі, зміст, форми, принципи, методи та прийоми, засоби індивідуалізації навчальної діяльності студентів, а також адекватні види вправ.

Основою організації процесу читання, під якою розуміється діяльність суб'єкта по оволодінню узагальненими способами дій, скерованих на його саморозвиток на основі вирішення спеціально поставлених викладачем навчальних задач та через навчальні дії є особистісно-діяльнісний підхід, який передбачає врахування особливостей суб'єкта, в конкретному випадку – рівень розвитку читацької компетенції студентів ЗВО. Об'єктом навчання при даному підході є мовленнєва діяльність, тобто читання. Змістом навчання читання художніх текстів є знання, навички та уміння.

Отже, для здійснення діяльності читання студент вищої школи повинен мати відповідні *знання*, а саме:

1) естетичні: знання основних категорій та понять естетики; знання про елементи естетичного потенціалу плану вираження та про елементи естетичного потенціалу плану змісту художнього тексту;

2) літературознавчі: поняття про художній твір; форму та зміст; творчий задум: творчість автора, його ідейно-естетичну позицію, час, місце та умови виникнення твору літератури; творчий метод, жанр; композиційну структуру художнього тексту; ідею, тему, проблеми твору;

3) лінгвостилістичні: знання та поняття про мову художнього тексту, художньо-зображувальні засоби мови;

- країнознавчі: знання історії, географії, економіки, особливостей побуту, традицій та звичаїв країни, мова якої вивчається;

- лінгвокраїнознавчі: знання особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носії мови, і досягати у такий спосіб повноцінної комунікації.

Для актуалізації ефективного процесу читання художніх текстів, крім знань, студент повинен володіти необхідними *навичками та уміннями*, які забезпечують розуміння мовного та мовленнєвого оформлення, предметного змісту, смислового змісту твору. Розподіл навичок та вмінь читання є умовним, оскільки процеси сприймання та осмислення тексту відбуваються одночасно.

Навички читання творів літератури умовно можна поділити на дві групи: 1) навички, пов'язані з технічним аспектом читання, які забезпечують безпосередній акт сприймання графічних знаків та співвіднесення їх з відповідним значенням лексичних одиниць та граматичних конструкцій [3, с. 189] та 2) специфічні навички використання естетичних, літературознавчих, лінгвостилістичних, країнознавчих та лінгвокраїнознавчих знань.

Щодо формування безпосередньо вмінь читання, то в методичній літературі проблема розвитку вмінь смислової обробки інформації в процесі читання розглядається в працях Т. Вдовіної, К. Крупника, І. Павлової, С. Фоломкіної та інших дослідників. Уміння, необхідні для здійснення діяльності читання, були умовно розподілені на дві групи: 1) загальнотекстові уміння та 2) специфічні уміння читання художніх творів.

Класифікацію *загальнотекстових вмінь* було проведено на основі концепції С. Фоломкіної [1, с. 58].

I група загальнотекстових вмінь забезпечує переробку інформації на мовному рівні.

II група загальнотекстових умінь, пов'язаних з розумінням змістової інформації, забезпечує розуміння тексту на рівні значення, що потребує: 1) умінь виділяти в тексті його окремі елементи (основну думку, смислові віхи, ключові слова, найбільш суттєві факти і т. д.); 2) умінь узагальнювати, синтезувати окремі факти, виділяти головне та другорядне, прогнозувати на смислово-рівні; 3) умінь співвідносити окремі частини тексту, групувати факти, визначати зв'язок між фактами/ подіями.

III група загальнотекстових умінь, пов'язаних з осмисленням змісту тексту, забезпечує переробку фактичної інформації, розуміння на рівні смислу: 1) умінь вивести судження, встановити ідею/ задум автора; 2) умінь оцінити викладені факти / зміст в цілому; 3) умінь інтерпретувати – розуміти підтекст тощо.

Але розуміння художніх творів передбачає сформованість у студентів не лише загальнотекстових умінь, але й *специфічних умінь* читання:

- вміння оперувати естетичними знаннями: 1) впізнавати і розуміти елементи естетичного потенціалу плану вираження, 2) впізнавати і розуміти елементи естетичного потенціалу плану змісту, 3) давати естетичну оцінку художньому тексту, 4) естетично сприймати твір;

- вміння оперувати соціокультурними знаннями, впізнавати і розуміти соціокультурну інформацію: 1) соціокультурні реалії (топоніми, антропоніми, хрононіми), 2) формули мовленнєвого етикету, 3) факти та явища національної культури;

- вміння оперувати літературознавчими знаннями: 1) визначати головних персонажів, 2) визначати другорядних персонажів, 3) визначати структуру художнього тексту, 4) визначати композицію твору, 5) сюжет, 6) розуміти імпліцитний смисл;

- вміння оперувати лінгвістичними знаннями:

- 1) поняттями та категоріями лінгвістики, 2) поняттями та категоріями стилістики, 3) визначати художньо-образні мовні засоби.

Загальнотекстові та специфічні умінь читання актуалізуються у *читацькій компетенції* студентів – провідній інтегральній характеристиці особистості читача як суб'єкта читацької діяльності, яка включає комунікативну, когнітивну та операційну складові.

Комунікативна складова читацької компетенції співвідноситься з прагматиконом студентів і включає ті характеристики читача-студента, які дозволяють йому успішно здійснювати діалог з текстом, що передбачає установку на діалог з автором твору, умінь вступити у взаємодію з ним, умінь передбачити подальший розвиток сюжету, висувати гіпотези, припущення, оцінювати текст [4, с. 8].

Когнітивна складова читацької компетенції співвідноситься з тезаурусом читачів-студентів та передбачає сформованість у студента лінгвістичної, соціокультурної, країнознавчої компетенцій.

Операційна складова читацької компетенції корелює з рівнем «зрілості» читача-студента. Про ріст зрілості читача свідчить те, що він не уникає складних текстів, що спостерігається у недосвідчених читачів. Зрілість читача проявляється в його здатності керувати і спрямовувати процес читання, тобто визначається гнучкістю читання [1].

Читацька компетенція актуалізується на рівнях розуміння художніх текстів. Так, розуміння художнього твору на семантичному рівні передбачає сформованість операційної складової читацької компетенції, на метасеміотичному рівні – достатній рівень сформованості когнітивної складової, на метаметасеміотичному рівні – комунікативної складової читацької компетенції. Слід зауважити, що розмежування складових читацької компетенції є умовним та проводиться нами з методичною метою.

Так, розуміння художнього твору на *семантичному рівні* передбачає сформованість умінь, пов'язаних із розумінням експліцитної інформації: умінь визначати денотативні значення слів, деталі змісту, послідовність логічного порядку, перефразоване значення загальних ідіом, художні засоби та ін. Крім того, художній текст характеризується наявністю певної кількості незнайомої лексики, яка може в процесі читання самостійно семантизуватись. Цьому сприяє розвиток у студентів умінь здогадуватись про значення нових слів на основі попереднього досвіду.

Реалізація цього уміння проходить: 1) шляхом встановлення міжмовних зв'язків за зовнішньою подібністю з формами рідної мови, внутрішньомовних зв'язків, смисло-вих контекстуальних зв'язків; 2) за рахунок тематичної лексики – лексичних одиниць, які відносяться до однієї теми та несуть основну інформацію для вираження ідеї тексту. Лексичні одиниці такого типу характеризуються семантичною близькістю, а отже, легко прогножуються в тексті.

Розуміння художнього тексту на *метасеміотичному рівні* передбачає розвиток умінь читання «між рядками», що залежить від фонових знань студентів, знання соціально-історичного фону твору, уміння спостерігати за розвитком сюжету, характеристикою персонажів та ін. Поряд з лінійною обробкою інформації відбувається ймовірне прогнозування матеріалу, що читається, яке базується на активному залученні дискурсійних, прагматичних, модальних та інших знань читача (Т. Дридзе, І. Зимняя).

Метаметасеміотичний рівень розуміння передбачає уміння студентів читати «між рядками», оцінюючи ідеї та факти, наявні в тексті, відповідно до їх ефективності, відповідності тощо, тобто включає уміння розуміти ідейний зміст твору, суть конфлікту, авторську позицію [2].

Навчання читання студентів, як одного з видів мовленнєвої діяльності, забезпечує реалізацію наступних *цілей навчання* у вищій школі:

- практичної, що полягає у формуванні у студентів комунікативної, лінгвістичної і соціокультурної компетенції;
- когнітивної, що передбачає формування когнітивної компетенції у взаємозв'язку з іншими видами компетенцій;
- емоційно-розвивальної, що передбачає формування у студентів позитивного ставлення до оволодіння як мовою, так і культурою англomовного світу;
- освітньої, що сприяє розвитку у студентів здатності до самооцінки і самовдосконалення;
- професійної, що передбачає формування у студентів професійної компетенції шляхом ознайомлення їх з різними методами і прийомами навчання іноземної мови;

б) виховної, що полягає у вихованні та розвитку у студентів почуття самосвідомості, формуванні уміння міжособистісного спілкування. Реалізація цілей навчання читання художніх творів повинна бути комплексною. Орієнтація лише на одну ціль навчання читання, наприклад практичну, затримує становлення навичок та умінь даного виду мовленнєвої діяльності [1].

Для досягнення цілей навчання читання студентів необхідно враховувати як *загальнодидактичні принципи*: 1) принцип виховуючого навчання, 2) принцип свідомого навчання, 3) принцип творчої активності, 4) принцип науковості, 5) принцип систематичності, 6) принцип міцності засвоєння знань, 7) принцип врахування індивідуальних особливостей студентів, так і *спеціальні принципи*, такі як: 1) навчання читання повинно бути навчанням мовленнєвої діяльності, 2) навчання читання повинно будуватись як пізнавальний процес, 3) навчання читання іноземною мовою повинно ґрунтуватись на досвіді читання студентів рідною мовою, 4) навчання розуміння повинно проводитись на основі оволодіння структурою мови. Реалізація цих принципів у процесі навчання читання студентів ЗВО, на нашу думку, є можливою за умови дотримання наступних методичних вимог: навчання читання художніх текстів необхідно здійснювати в напрямі формування уміння студентів вести діалог з текстом; для навчання читання необхідно відбирати твори, зміст яких становить певний інтерес для студентів, що виступає стимулом їх діяльності читання; для розвитку читацької компетенції студентів є необхідним збільшення існуючих норм читання та загального обсягу прочитаного за умови орієнтації на первинне ознайомлювальне читання та використання різних видів читання в межах одного художнього твору; навчання читання творів художньої літератури необхідно проводити з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, які корелюють з рівнем розвитку їх читацької компетенції.

Висновки. Підсумовуючи все вищезгадане, можемо дійти висновку, що всі ці положення й визначають теоретичні передумови навчання студентів читання художньої англomовної літератури, яке є невід'ємною складовою усього процесу навчання іноземної мови.

Література

1. Вдовіна Т. О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Київ, 2003.
2. Долматова М. П., Ярешко В. І. Процес естетичного розвитку студентів засобами мистецтва слова на заняттях з іноземної мови. *Проблеми мистецької освіти: збірник науково-методичних статей*. 2011. № 6. С. 142–148.
3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ, 1999. 320 с.
4. Соломка Е. Т. Формування читацької компетентності учнів старших класів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2000. 20 с.

References

1. Vdovina, T.O. (2003). *Metodyka navchannia maibutnix uchyteliv inozemnoi movy chytannia anhliiskykh khudozhnykh tekstiv* [Methodology of teaching future foreign language teachers to read English literary texts]. Candidate s thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Dolmatova, M.P., Yareshko, V.I. (2011). Protses estetychnoho rozvytku studentiv zasobamy mystetstva slova na zaniattiakh z inozemnoi movy [The process of aesthetic development of students by means of art of words in foreign language classes] *Problemy mystetskoï osvity – Problems of art education*. No 6, P. 142–148 [in Ukrainian].
3. Nikolaieva, S.Iu., Bihych, O.B., Brazhnyk, N.O., Haponova, S.V., Hryniuk, H.A., Oliinyk, T.I., Onyshchenko, K.I. et al. (1999). *Metodyka navchannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching foreign languages in secondary educational institutions]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].
4. Solomka, E.T. (2000). *Formuvannia chytatskoï kompetentnosti uchniv starshykh klasiv* [Formation of reading competence of high school students]. Extended abstract of candidate s thesis. Kyiv: Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy [in Ukrainian].

Dolmatova M.

Candidate of pedagogical sciences,
the associate professor of the department of Applied Linguistics
of Nizhyn Gogol State University
dolmatovam129@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8116-5952

READING ENGLISH LITERARY TEXTS AS AN ESSENTIAL COMPONENT OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT THE UNIVERSITY

The purpose of the publication is to reveal the theoretical prerequisites for teaching to read English belles-lettres texts in the process of learning a foreign language at the University. In order to achieve the goal, the author makes a detailed review of the relevant knowledge that a student should have for successful reading activities, namely: aesthetic, literary, linguistic, stylistic and sociocultural. Special attention is paid to the analysis of abilities and skills that ensure understanding of linguistic-speech design, subject and semantic content of the work. The author singles out general textual skills that ensure the processing of information at the language level, understanding content information and its interpretation, and specific skills that provide the opportunity to operate with aesthetic, sociocultural, literary, linguistic and stylistic knowledge and terms.

Based on the research, study and generalization of the modern scientific source base, the paper reveals the concept of "reading competence" and analyzes its components: communicative, cognitive and operational.

In addition, the author of the article defines and considers the levels of understanding literary texts, thanks to which reading competence is actualized. The first level is semantic that involves the formation of skills related to the understanding of explicit information. The second one is metasemiotic, which provides for the development of reading skills "between the lines" and depends on background knowledge of students. The third level

is metatextual that includes the ability to understand the ideological content of the work, the essence of the conflict and the author's position.

To achieve the main goals of teaching students to read English works of fiction, the author emphasizes the need to consider both general didactic and special principles. The implementation of these principles is possible when certain methodological requirements are met: the formation of students' ability to conduct a dialogue with the text; the selection of works, which content is of certain interest to students; the gradual increase of existing reading norms; taking into account the level of students' reading competence.

It is concluded that all these theoretical prerequisites for teaching students to read fiction in English are an integral part of the entire process of learning a foreign language.

Key words: reading literary texts, foreign language, knowledge, reading skills and abilities, reading competence, levels of comprehension of literary texts, principles of teaching reading.